

BÝVANIE AKO SOCIÁLNY DETERMINANT ZDRAVIA A BLAHOBYTU MARGINALIZOVANÝCH RÓMSKÝCH KOMUNÍT HOUSING AS A SOCIAL DETERMINANT OF HEALTH AND WELL- BEING MARGINALIZED ROMA COMMUNITIES

Michaela VACEKOVÁ, León RICHVALSKÝ, Zuzana STRCULOVÁ

Abstrakt

Právo na primerané a dôstojné bývanie je jedným zo základných ľudských práv. Medzi alarmujúce sociálne problémy slovenských Rómov v súčasnosti patria preľudnené rómske obydlia s nevyhovujúcimi životnými podmienkami. Prístup k bezpečnému, kvalitnému a podpornému bývaniu predstavuje jeden z najvplyvnejších sociálnych determinantov zdravia. Príspevok poukazuje na problematiku bývania marginalizovaných rómskych komunít na Slovensku. Na základe analýzy dokumentov je cieľom príspevku poukázať na možnosti riešenia problematiky bývania v tomto prostredí. Zistenia poukazujú na potrebu dlhodobého komplexného a systematického riešenia problematiky bývania v rómskych komunitách na Slovensku.

KLúčové slová: MARGINALIZOVANÉ RÓMSKE KOMUNITY. BÝVANIE. PROGRAMY NA PODPORU BÝVANIA.

Abstract

The right to adequate and dignified housing is one of the basic human rights. Among the alarming social problems of the Slovak Roma at present are overpopulated Roma dwellings with unsatisfactory living conditions. Access to safe, quality and supportive housing is one of the most influential social determinants of health. The paper points to the issue of housing for marginalized Roma communities in Slovakia. Based on the analysis of the documents, the aim of the contribution is to point out the possibilities of solving the problem of housing in this environment. The findings point to the need for a long-term comprehensive and systematic solution to the issue of housing in Roma communities in Slovakia.

Keywords: MARGINALIZED ROMA COMMUNITIES. HOUSING. HOUSING SUPPORT PROGRAMS.

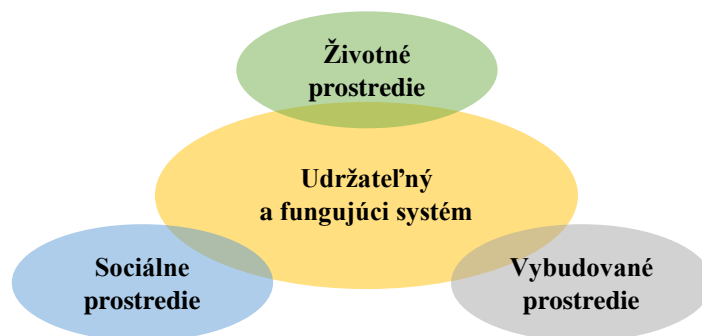
ÚVOD

Alarmujúcim problémom slovenských Rómov v súčasnosti sú preľudnené rómske obydlia s nevyhovujúcimi životnými podmienkami. Práve prístup k bezpečnému a kvalitnému bývaniu patrí k základným ľudským potrebám a zároveň je to jeden z najvplyvnejších sociálnych determinantov zdravia. Rómska zdravotnícka sieť (RHN) a Európska aliancia verejného zdravia (EPHA) uverejnili v októbri 2022 politický dokument o kľúčovom prepojení medzi zdravím a bývaním. Tento strategický dokument poukazuje na niekoľko medzier v súčasných národných strategických rámcoch pre Rómov (NRSF), ktoré sú súčasťou strategického rámca EÚ pre rovnosť, začleňovanie a participáciu Rómov do roku 2030. Medzi kľúčové zaradili napr. potrebu rozšírenia stratégie bývania s cieľom zabrániť nerovnostiam, potrebu implementovania hodnotenia vplyvu na zdravie a rovnako aj oblasť environmentálnej spravodlivosti Rómov.

V kontexte environmentálnej nespravodlivosti a sociálneho vylúčenia patria marginalizované rómske komunity (ďalej len „MRK“) k obzvlášť zraniteľnej skupine obyvateľstva. V porovnaní s majoritou sú environmentálne nerovnosti v daných komunitách výraznejšie a obyvatelia sú omnoho viac vystavení zdravotných a environmentálnych rizikám (Harper a kol. 2009; Bočáková, Levická, Kubičková, Vaceková, 2023). Nižšia sociálno-ekonomická pozícia môže viesť k väčšiemu vystaveniu zlým materiálnym podmienkam, pokiaľ ide o lokalitu aj samotné bývanie (Solar, Irwin. 2010). EPHA (2022) taktiež poukazuje na to, že zraniteľné skupiny môžu viac trpieť znečistením a energetickou chudobou - neschopnosťou primerane vykurovať svoje domovy. V dôsledku používania znečisťujúcich alebo neefektívnych foriem energie to môže viesť k ešte väčšiemu znečisteniu ovzdušia, čo má následne nežiadúci vplyv na zdravie človeka.

Na zlepšovanie schopností klienta využívať možné zdroje pomoci alebo zvládať vplyvy prostredia (Hepworth et al., 2020), sociálne ale aj prírodného, sa zameriava sociálna práca. Úlohou sociálnej práce je tak zlepšenie kvality každodenného života tých, ktorí si nedokážu pomôcť sami. Kvalita života je úzko spojená s kvalitou prostredia, v ktorom žijeme, a preto environmentálne a ekologické otázky nemožno oddeliť od priameho výkonu sociálnej práce. Uvedomenie si závislého prepojenia medzi človekom a prostredím je aj pre sociálnych pracovníkov veľmi dôležité. Na zdravý a kvalitný život potrebuje človek zdravé a kvalitné prostredie (životné, vybudované ale aj sociálne). Väzba medzi sociálnym, vybudovaným a životným prostredím je znázornená na obrázku 1. „V prepojených ľudských a prírodných systémoch sa ľudia a príroda vzájomne ovplyvňujú a vytvárajú komplexné slučky spätnej väzby.“ Liu a kol. (2007, s. 1513) V problematike bývania a s tým súvisiacej kvality života MRK má tak intenzívna, dlhodobá a systematická sociálna práca nezastupiteľné miesto.

Obrázok 1: Väzba medzi sociálnym, vybudovaným a životným prostredím

Zdroj: vlastné spracovanie

Každý človek má právo na dôstojné prežitie svojho života, z čoho pramení aj prirodzené právo na primerané a dôstojné podmienky bývania. Právo na bývanie, ako jedno zo základných ľudských práv, je ukotvené vo viacerých medzinárodných ľudskoprávných dokumentoch, a to napr. vo Všeobecnej deklarácii ľudských práv (1948), v Medzinárodnom pakte o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach (1966), Európskej sociálnej charte (1961) a ďalších významných dokumentoch, ktorými sa SR zaväzuje tieto práva ochraňovať.

Obyvatelia MRK čelia niekoľkonásobnému znevýhodneniu súvisiacemu zo životnými podmienkami, ktoré ma vplyv na všetky oblasti života. Bývanie je považované za zásadný aspekt sociálnej inklúzie MRK. Kvalita bývania má priamy vplyv na

zvyšovanie životnej úrovne, pozitívny vplyv na vzdelanie, zlepšenie prípravy na zamestnanie, ako aj na celkový zdravotný stav jednotlivca. V MRK sa tiež vyskytujú viaceré sociálno-patologické javy, ako napr. kriminalita, nezamestnanosť, chudoba, zlé základné životné návyky a i, čo úzko súvisí práve s nevyhovujúcimi a nekvalitnými životnými podmienkami (Szolgayová a kol., 2023).

1 PROBLEMATIKA BÝVANIA MRK NA SLOVENSKU

Práve v oblasti bývania sú zásadné rozdiely medzi domácnosťami z majoritnej populácie a domácnosťami z MRK. Na jednej strane sa tieto rozdiely prejavujú priestorovým vylúčením obydľí ľudí z MRK, a na strane druhej nižšou kvalitou ich bývania. V Atlase rómskych komunít (ďalej len „ARK“) z roku 2019¹ je evidovaných 825 obcí, v ktorých žije vyše 417 tisíc rómskych obyvateľov. V týchto obciach je 1102 tzv. koncentrácií, v ktorých žije vyše 300 tisíc Rómov. Z toho viac ako 56 tisíc Rómov býva v koncentráciách mimo obce a viac ako 151 tisíc na okraji obce a viac ako 92 tisíc vo vnútri obce. Približne 40 tisíc ľudí z MRK žije v chatrčiach alebo neskolaudovaných drevených domoch a ďalších 43 tisíc v neskolaudovaných murovaných domoch. Problematika preplnených obydľí sa však dotýka aj rodín žijúcich v bytoch alebo skolaudovaných rodinných domoch.

Až dve tretiny Rómov na Slovensku bývajú koncentrovane, avšak do tejto kategórie nemožno zaradiť len tzv. osady, ale aj obce s rómskou majoritou. Okrem výrazne horších životných podmienok, v porovnaní s majoritnou populáciou, sa jednotlivé koncentrácie v tomto ohľade líšia aj medzi sebou navzájom. S rastúcou vzdialenosťou osídlenia od jadra obce klesá kvalita bývania, dostupnosť služieb, úroveň infraštruktúry a pod. Tieto faktory majú zásadný negatívny dopad na všetky aspekty života rómskych komunít a prispievajú k udržiavaniu a prehĺbovaniu generačnej chudoby. V koncentráciách pripadá takmer sedem ľudí na jedno obydlie, čo je v porovnaní s majoritou až dvojnásobne viac (Ravasz, Kovács, Markovič, 2020).

Úrad splnomocnenca vlády SR pre rómske komunity v spolupráci so Štatistickým úradom SR realizoval v rokoch 2018 a 2020 špecializované zisťovanie EU SILC_MRK zamerané na zaznamenanie príjmovej situácie, úrovne chudoby a sociálneho vylúčenia MRK na Slovensku. Do zisťovania realizovaného v roku 2020 bolo zaradených viac ako tisíc domácností v 70 obciach (lokality boli špeciálne vybrané na území SR s reprezentatívnou vzorkou MRK). Výsledky zo zisťovania EU SILC_MRK 2020 potvrdili výrazné rozdiely medzi podielom osôb žijúcich pod hranicou rizika chudoby v prostredí MRK v komparácii s celkovou populáciou Slovenska. V roku 2020 žilo pod hranicou rizika chudoby až 87 % osôb z MRK a až 52 % domácností čelilo závažnej materiálnej deprivácii. V porovnaní s údajmi z celkovej populácie Slovenska, kde v roku 2020 bolo ohrozených chudobou 11 % domácností a 6 % domácností čelilo závažnej materiálnej deprivácii, sú to priam znepokojujúce čísla. V preľudnených domácnostiach žilo až 88% osôb z MRK (v rámci celkovej populácie SR to bolo 30 % osôb). Bližšie porovnanie hodnôt indikátorov Stratégie rovnosti, inklúzie a

¹ Databáza ARK 2019. Dostupná na: <https://www.institutmatejabela.sk/atlas>.

participácie Rómov do roku 2030² so zameraním na oblasť bývania s výsledkami zo zisťovania EU SILC_2018 a EU SILC_2020 uvádzame nižšie (Tabuľka 1).

Tabuľka 1: Porovnanie hodnôt indikátorov stratégie rovnosti, inklúzie a participácie Rómov do roku 2030 so zameraním na oblasť bývania

indikátor	EU SILC_ MRK 2018	EU SILC_ MRK 2020
BÝVANIE		
BY_GC-I_1: Podiel Rómov žijúcich v nevyhovujúcom bývaní	-	56 %
BY_GC-I_2: Podiel Rómov žijúcich v domácnostiach, ktoré nemajú minimálny počet izieb podľa definície Eurostatu o preľudnenosti domácností	-	86 %
BY_GC-I_3: Podiel Rómov žijúcich v domácnostiach bez tečúcej vody priamo v príbytku	39 %	29 %
BY_GC-I_5: Podiel Rómov starších ako 18 rokov, ktorí sa v ostatných 12 mesiacoch cítili byť diskriminovaní z dôvodu ich etnicity pri hľadaní bývania	-	19 % (muži 26 %, ženy 14 %)
BY_ČC1-I_1: Podiel legálnych obydľí (t. j. obyvatelia majú k používaniu obydľia právny titul) na celkovom počte obydľí v osídleniach s MRK	53 %	54 %
BY_ČC2-I_1: Podiel osôb z MRK bez vlastného pripojenia na zdroj pitnej vody	29 %	28 %
BY_ČC2-I_11: Podiel domácností z MRK s pripojením na internet	30 %	44 %
BY_ČC2-I_12: Podiel domácností z MRK vybavených osobným počítačom	23 %	22 %
BY_ČC3-I_1: Podiel osôb z MRK, ktorí žijú v domácnostiach, ktoré nemajú minimálny počet izieb podľa definície Eurostatu o preľudnenosti domácností	87 %	88 %
BY_ČC3-I_2: Podiel osôb z MRK, ktorí žijú v domácnostiach bez WC, sprchy alebo vane vo vnútri obydľia	40 %	35 %
BY_ČC3-I_3: Podiel osôb z MRK, ktorí žijú v nevyhovujúcom bývaní	62 %	60 %
BY_ČC3-I_7: Podiel domácností z MRK, ktoré trpia energetickou chudobou.	-	50 %
BY_ČC4-I_3: Podiel rómskych domácností, ktoré nedostávajú príspevok na bývanie napriek tomu, že sa nachádzajú v hmotnej núdzi	62 %	61 %

Zdroj: Markovič, Plachá, 2022, s. 99-100

² ÚSVRK. 2021a. *Metodický dokument k výpočtu hodnôt indikátorov Stratégie rovnosti, inklúzie a participácie Rómov do roku 2030*. [online]. Dostupné na:

https://www.romovia.vlada.gov.sk/site/assets/files/1113/metodicky_dokument_k_indikatorom.pdf?csrt=2397495862902362499.

Ďalším zásadným problémom v oblasti bývania MRK je, že počet nelegálnych obytných jednotiek v MRK neustále stúpa. Tento aspekt výrazne ovplyvňuje aj vzťahy medzi majoritnou spoločnosťou a obyvateľmi MRK (ÚSVRK, 2021b). V segregovaných lokalitách na Slovensku sa častokrát nachádzajú neštandardné obydlia, ako napr. chatrče, unimobunky a iné nelegálne príbytky, ktoré nespĺňajú základné bezpečnostné, technické, či hygienické normy. V týchto lokalitách ide najčastejšie o neskolaudované murované domy (16%) a chatrče (13%) (Ravasz, Kovács, Markovič, 2020).

Zväčša sú tieto príbytky postavené na nevysporiadaných pozemkoch, s nevysporiadanými majetko-právnymi vzťahmi, bez stavebného povolenia. Okrem nevyhovujúceho stavebného materiálu z ktorého sú postavené, častokrát nemajú prístup k základnej infraštruktúre – pitnej vode, elektrine, kanalizácii a pod. Predchádzajúce výskumy potvrdzujú, že čím je priestorové vylúčenie miesta bydliska väčšie, tým je výskyt neoficiálnych stavieb vyšší (Szolgayová a kol., 2023).

Podľa zisťovania EU SILC_MRK z roku 2020 býva takmer polovica osôb z MRK (47 %) v miestach, kde je podľa nich znečistenie, špina alebo iný problém súvisiaci so životným prostredím, čím je výrazne ohrozené zdravie obyvateľov³.

2 MOŽNOSTI RIEŠENIA PROBLEMATIKY BÝVANIA MRK NA SLOVENSKU

Ako sme už uviedli, problematika bývania v prostredí MRK je alarmujúcim problémom, ktorému SR v súčasnosti čelí. Napriek rôznym stratégiám a nástrojom na jej riešenie, situáciu značne komplikujú právne nevysporiadané pozemky. Problematika bývania MRK je v SR v súčasnosti riešená prostredníctvom troch modelov podpory rozvoja bývania, a to:

1. **Obstarávanie obecných nájomných bytov z prostriedkov štátneho rozpočtu v rámci Programu rozvoja bývania.** Cieľom je zabezpečiť cenovo dostupné bývanie pre tých, ktorí si nedokážu strechu nad hlavou zaistiť zo svojich príjmov. Program funguje bez prerušenia s malými úpravami od roku 1998 a je považovaný za efektívny a transparentný nástroj na podporu rozvoja bývania.
2. **Koncept prestupného bývania**, ktorý sa v súčasnosti viaže na využitie EŠIF v rámci operačného programu Ľudské zdroje v programovom období 2014-2020. Hlavná myšlienka prestupného bývania vychádza z predpokladu, že skutočná reintegrácia v oblasti bývania je možná iba v prípade súvislého riešenia nepriaznivej sociálnej situácie klienta za pomoci aktívnych sociálnych služieb, sociálnej práce a opatrení sociálnej bytovej politiky. Systém prestupného bývania je predovšetkým založený na princípe zásluhovosti.
3. **Model asistovanej svojpomocnej výstavby rodinných domov do osobného vlastníctva stavebníkov.** Tento model je v slovenskom prostredí využívaný od roku 2013 za aktívnej angažovanosti mimovládnych organizácií (Szolgayová a kol., 2023).

³ Bližšie výsledky výskumu zameraného na skúmanie podmienok pre zdravie v jednotlivých vylúčených rómskych osídleniach naprieč Slovenskom pozri BELÁK, Andrej. 2020. *Úrovně podmienok pre zdravie a zdravotné potreby vo vylúčených rómskych osídleniach na Slovensku (Záverečná správa zo vstupného merania hodnotenia a systematického stanovenia potrieb cieľových lokalít Národného projektu Zdravé komunity 2A)*. 132 s. [online]. Dostupné na: https://www.zdraveregion.eu/wp-content/uploads/2018/04/ZK_potreby_e-verzia.pdf.

Každý z uvedených modelov má svoje špecifiká a môže byť vhodným nástrojom riešenia problematiky bývania MRK, avšak pri výbere konkrétneho modelu je potrebné zvážiť potreby komunity a zohľadniť jej špecifiká. V našom príspevku sa bližšie zameriame na tretí model, ktorým je asistovaná svojpomocná výstavba rodinných domov. Mačáková a kol. (2014) považujú tento koncept za udržateľný model riešenia problematiky bývania a za adekvátne doplnenie existujúcich politík a nástrojov. Hlavnou podstatou je aktivizácia klienta prostredníctvom celkovej výstavby domu, čo napomáha osobnostnému a postojuvému posunu v živote klienta. Preto možno považovať tento model aj za efektívny nástroj sociálnej práce s klientom.

2.1 Asistovaná svojpomocná výstavba ako efektívny nástroj podpory bývania

Jedným z efektívnych a inovatívnych programov zameraných na riešenie problematiky bývania v prostredí MRK je asistovaná svojpomocná výstavba rodinných domov do osobného vlastníctva stavebníkov. Tento model je na Slovensku realizovaný od roku 2013. Medzi najvýznamnejšie mimovládne organizácie, ktoré sa v rámci SR v tejto oblasti angažovali, alebo v súčasnosti ešte angažujú, patria *Človek v ohrození*, *ETP Slovensko – Centrum pre udržateľný rozvoj (ďalej len „ETP Slovensko“)*, *Habitat for Humanity*, *Nezisková organizácia Projekt DOM.ov* a *Združenie PRE LEPŠÍ ŽIVOT* (Szolgayová a kol., 2023). Iniciátorom myšlienky modelu svojpomocnej výstavby rodinných domov bola spočiatku nezisková organizácia ETP Slovensko. Spoločne s obcou Rankovce a neziskovou organizáciou Združenie PRE LEPŠÍ ŽIVOT realizovala v roku 2013 a 2014 pilotný projekt výstavby nízkonákladových rodinných domov v obci Rankovce s názvom „Z chatrče do 3E domu - Svojpomocná výstavba domov“. Súčasťou projektu bol Sporiaci program ETP a mikropôžičky. Nové bývanie, a s tým spojené všetky finančné náklady, si tak budúci majitelia mohli financovať kombináciou vlastných úspor a neziskovej mikropôžičky. Cieľom pilotného projektu bolo nielen postaviť domy a zabezpečiť tak bývanie rodinám žijúcim v nevyhovujúcich podmienkach, ale tiež zaktivizovať komunitu k svojpomoci a zabezpečeniu kvalitného života vlastným pričinením. Všetci stavebníci boli miestni nezamestnaní Rómovia žijúci so svojimi rodinami v zložitých podmienkach. Medzi významné pozitíva tak možno zaradiť získanie pracovných zručností a návykov, uvedomenie si zodpovednosti, zlepšenie základných životných podmienok, ale aj predchádzanie nelegálnej výstavbe a pod. (Mačáková a kol., 2014).

Od roku 2014 pokračovala 2. fáza výstavby nízkonákladových legálnych domov v obci Rankovce v rámci projektu „Projekt Tvojho života“. Hlavnými aktérmi v rámci projektu boli ETP Slovensko, Obec Rankovce, Združenie PRE LEPŠÍ ŽIVOT a architektka Katarína Smatanová. Nadobudnuté skúsenosti z pilotného projektu aktéri zhodnotili v 2. fáze svojpomocnej výstavby 10 domov do osobného vlastníctva obyvateľov MRK v Rankovciach. ETP Slovensko, spolu s obcou Rankovce a Združením PRE LEPŠÍ ŽIVOT, od októbra 2013 do novembra 2016 podporili celkovo 16 rodín z Rankoviec, aby si legálne a svojpomocne postavili do osobného vlastníctva, alebo dostavali a legalizovali rozostavané domy (ide o 16 rodinných domov, z toho 14 novostavieb a 2 dodatočné legalizácie domov) (Szolgayová a kol., 2023).

Od roku 2015 sa neziskové organizácie Združenie PRE LEPŠÍ ŽIVOT, *Človek v ohrození* a ETP Slovensko snažia v rámci projektu Spoločný program bývania prepájať nadobudnuté skúsenosti z pilotných projektov a aplikujú model svojpomocnej výstavby v rámci 10 obcí východného Slovenska. Spoločný program bývania

predstavuje platformu neziskových organizácií, ktoré už mali pilotné projekty bývania odskúšané a ktoré sa dohodli, že spolu založia organizáciu extra fokusovanú na riešenie problematiky bývania. Táto platforma vyústila do založenia neziskovej organizácie Projekt DOM.ov. Neziskovú organizáciu Projekt DOM.ov založili neziskové organizácie Združenie PRE LEPŠÍ ŽIVOT a Človek v ohrození v máji 2016. Po vzniku Projekt DOM.ov spustil 3. fázu svojpomocnej výstavby rodinných domov. V rámci 3. fázy bolo postavených 14 rodinných domov. Tým organizácia rozbehla dlhodobý projekt naštartovania svojpomocnej výstavby v Rankovciach, Kojaticiach a v lokalitách v ich okolí a v mikroregióne Horná Topľa – Bardejov. V súčasnosti organizácia pôsobí vo viacerých lokalitách. Počas doterajšieho pôsobenia, teda od roku 2016, sa organizácii podarilo postaviť 67 domov, ďalšie sú v súčasnosti vo fáze výstavby (Ondrašiková, 2023, In: Szolgayová a kol., 2023).

Hlavným poslaním Projektu DOM.ov je vytvárať v obciach s MRK podmienky vhodné na legálnu výstavbu rodinných domov a tým transformovať rómske komunity na dobré miesta pre život. Program vychádza z predpokladu, že v rómskych komunitách žije mnoho rodín, ktoré majú potenciál postaviť si svoj vlastný dom. Toho dôkazom sú početné nelegálne murované domy v rómskych osídleniach. Avšak najväčšími bariérami k získaniu legálneho domu sú:

- sťažený prístup k získaniu komerčného úveru na bývanie,
- absencia vhodných stavebných pozemkov,
- byrokratická záťaž pri vybavovaní povolení k výstavbe.

Vo všetkých uvedených oblastiach je pre klienta nápomocná práve organizácia Projekt DOM.ov. Jej program svojpomocnej výstavby je špecifický spolupracou s komerčnou bankou Slovenská sporiteľňa, ktorá je dôležitým partnerom programu poskytujúcim úvery na bývanie. Významným prvkom programu svojpomocnej výstavby je taktiež dlhodobá a kontinuálna práca s rodinami stavebníkov. Celý proces od začiatku sporenia až po ukončenie splácania úveru na bývanie trvá 18 rokov a je rozdelený do jednotlivých fáz – najmä prípravnej fázy, fázy výstavby domu a následne fázy po kolaudácii domu (celý proces svojpomocnej výstavby domov uvádzame na obrázku 2). Po celý ten čas je dôležité sprevádzanie klientov sociálnym pracovníkom. Sociálny pracovník tak predstavuje nezastupiteľnú rolu – pre klientov je motivátorom, poradcom, informátorom, lektorom a niekedy tiež osobným mentorom. Pomáha im zvládať jednotlivé úlohy, vzdeláva ich a povzbudzuje na ceste k dosiahnutiu vytýčeného cieľa (Frický, Ondrašiková, 2021).

Obrázok 2: Proces svojpomocnej výstavby domov

Zdroj: Projekt DOM.ov, 2023, In: Szolgayová a kol., 2023, s. 46

Projekt DOM.ov pracuje na základe myšlienky, že efektívne a udržateľné riešenie bývania zraniteľných skupín obyvateľstva vyžaduje holistický prístup pôsobiaci na všetky dôležité oblasti života. „Program svojpomocnej výstavby rodinných domov v osobnom vlastníctve ideovo vychádza z metódy sociálnej práce v oblasti bývania s názvom „housing ready“, teda pripravený na bývanie“ (Frický, Ondrašiková, 2021, s. 7). V metóde housing ready je získanie bývania podmienené tzv. intenzívnou prípravou, počas ktorej má klient úspešne zvládnuť jednotlivé úlohy. Nové bývanie je výsledkom klientovej práce na sebe samom.

Napriek tomu, že svojpomocná výstavba rodinných domov predstavuje efektívny nástroj na riešenie problematiky bývania v MRK v mnohých lokalitách, je potrebné konštatovať, že v niektorých obciach, resp. lokalitách tento projekt nebol úspešný. Jedným z neúspešných príkladov je napr. obec Kojatice, v ktorej sa v roku 2016 organizácii Projekt DOM.ov, podarilo nájsť len jednu rodinu, ktorá by spĺňala požiadavky na zapojenie sa do ich projektu. V priebehu rokov 2016 – 2019 sa tak pod záštitou Projektu DOM.ov podarilo postaviť jeden rodinný dom, ktorý ako jediný je doposiaľ skolaudovaný. Jedným z negatívnych vplyvov, ktoré majú dosah na riešenie problematiky bývania je fakt, že obec v súčasnosti nemá vybudovanú verejnú kanalizáciu. Zároveň v obci neboli identifikované rodiny, v ktorých by boli preukázateľné základné zručnosti (predovšetkým zručnosti súvisiace s murárskymi a stavebnými prácami), ktoré súvisia so svojpomocnou výstavbou domov. Zároveň boli v komunite identifikované veľké závislosti na alkohole a iných látkach, vysoká nezamestnanosť, čo sa prejavilo ako problematické v súvislosti pripravenosťou na

zaradenie do projektu a v komunite sa tak nenašli klienti, ktorí by boli schopní udržať si takýto druh bývania. Ďalšou problematickou lokalitou pre realizáciu svojpomocnej výstavby rodinných domov sa v praxi ukázala aj mestská časť Luník IX, v ktorej sa model svojpomocnej výstavby začal realizovať v roku 2016. V rámci nasledujúcich rokov prebehli pracovné workshopy a prípravy na realizáciu projektu, avšak v lokalite sa našla len jedna rodina, ktorá preukázala schopnosť pravidelne sporiť a do výstavby bola zapojená. V rámci mestskej časti obyvatelia nepreukázali dostatočné murárske zručnosti, ktoré sú potrebné k svojpomocnej výstavbe rodinných domov (Szolgayová a kol., 2023).

Naopak za pozitívne príklady obcí, v ktorých bola, a doposiaľ je, svojpomocná výstavba rodinných domov úspešná možno spomenúť Rankovce (celkovo 29 skolaudovaných domov a Kecerovce (8 skolaudovaných domov a 4 domy vo výstavbe). Najaktívnejšou organizáciou, ktorá v súčasnosti pôsobí v oblasti svojpomocnej výstavby rodinných domov je organizácia Projekt DOM.ov, ktorá aktívne a úspešne pôsobí vo viacerých lokalitách v rámci SR⁴.

ZÁVER

Získanie kvalitného a predovšetkým udržateľného bývania je u zraniteľných skupín obyvateľstva v praxi spájané práve s poskytovaním odbornej pomoci prostredníctvom uplatňovania princípov sociálnej práce. Poskytnutie bývania so sprostredkovaním nedostatočnej odbornej pomoci častokrát odzrkadľuje nepripravenosť klientov na takýto druh bývania. Práve v prostredí MRK klienti prichádzajú zo zlých, nevyhovujúcich podmienok na život, z toho dôvodu je nevyhnutné s nimi pracovať na odbornej úrovni, prostredníctvom sociálnej práce. Ondrašiková a Šišanská (2020) zdôrazňujú, že v problematike bývania MRK sú uplatňované dva základné prístupy sociálnej práce, a to „housing first“ („bývanie predovšetkým“) a „housing ready“ („pripravený na bývanie“). Dlhodobá a intenzívna spolupráca s terénnymi sociálnymi pracovníkmi tak môže napomôcť k nadobudnutiu základných zručností, ktoré sú potrebné pre udržanie adekvátneho, kvalitného a zdravého bývania.

POĎAKOVANIE

Príspevok vznikol v rámci projektu APVV-20-0094 Environmentálna spravodlivosť v kontexte sociálnej práce. Údaje k asistovanej svojpomocnej výstavbe vychádzajú z publikácie Szolgayová, E., Richvalský, L., Vaceková, M., Strculová, Z., Horváth, P., Machyniak, J. 2023. Tematické zisťovanie: Komplexná evaluácia programov podpory bývania v prostredí marginalizovaných rómskych komunit.

⁴ Bližší prehľad lokalít, v ktorých bol realizovaný model svojpomocnej výstavby rodinných domov do osobného vlastníctva pozri Szolgayová, E., Richvalský, L., Vaceková, M., Strculová, Z., Horváth, P., Machyniak, J. 2023. *Tematické zisťovanie: Komplexná evaluácia programov podpory bývania v prostredí marginalizovaných rómskych komunit.* Bratislava: Úrad vlády SR a Úrad splnomocnenca vlády SR pre rómske komunity. 109 s. ISBN: 978-80-974655-1-3. [online]. Dostupné na: <https://www.romovia.vlada.gov.sk/narodne-projekty/narodny-projekt-monitorovanie-a-hodnotenie-inkluzivnych-politik-a-ich-dopad-na-marginalizovane-romske-komunity-2016-2022/zber-a-analyza-dat/?csrt=6455449925359257891>.

POUŽITÉ ZDROJE

BELÁK, Andrej. 2020. *Úrovne podmienok pre zdravie a zdravotné potreby vo vyličených rómskych osídleniach na Slovensku (Záverečná správa zo vstupného merania hodnotenia a systematického stanovenia potrieb cieľových lokalít Národného projektu Zdravé komunity 2A)*. 132 s. [online]. Dostupné na:

https://www.zdraveregion.eu/wp-content/uploads/2018/04/ZK_potreby_e-verzia.pdf.

BOČÁKOVÁ, O., LEVICKÁ, J., KUBÍČKOVÁ, D., VACEKOVÁ, M. 2023. *Environmental Factors Affecting the Health of the Roma Community*. In: The importance of social and health intervention in the line of managing the consequences of global crises and strengthening the quality of life (scientific studies). 1. vyd. Bački Petrovac: Slovački izdavački centar. ISBN 978-86-7103-601-6. s. 15-25.

EUROPEAN PUBLIC HEALTH ALLIANCE (EPHA). 2022. *The Impact of Residential Heating and Cooking on Air Quality in Europe: The Health Argument for Clean Heating and Cooking*. Brussels: European Public Health Alliance. [online]. Dostupné na: <https://epha.org/wp-content/uploads/2022/03/epha-position-paper-clean-heating.pdf>.

FRICKÝ, V. A ONDRAŠIKOVÁ, F. 2021. *Metodika sociálnej práce v rámci svojpomocnej výstavby domov. Prešov: Projekt DOM.ov*. 46 s. ISBN 978-80-973838-6-2.

HARPER, K., STEGER, T., FILČÁK, R. 2009. *Environmental justice and Roma communities in Central and Eastern Europe*. *Environmental Policy and Governance*, 19(4) 251-268. DOI: 10.1002/eet.511. [online]. Dostupné na:

https://www.researchgate.net/publication/227519838_Environmental_justice_and_Roma_communities_in_Central_and_Eastern_Europe.

LIU, J., DIETZ, T., CARPENTER, S. R., ALBERTI, M., FOLKE, C., MORAN, E., PELL, A.N., DEADMAN, P., KRATZ, T., LUBCHENCO, J., OSTROM, E., OUYANG, Z., PROVENCHER, W., REDMAN, C.L., SCHNEIDER, S.H., TAYLOR, W.W. 2007. *Complexity of Coupled Human and Natural Systems*. *Science* 317(5844):1513-6. DOI: 10.1126/science.1144004. PMID: 17872436. [online]. Dostupné na: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/17872436/>.

MAČÁKOVÁ, S., SMATANOVÁ, K., KUTAŠ, S., VAVRINČÍK, M., GONDOVÁ, V., ZELIZŇAKOVÁ, E. 2014. *Krok za krokom - Z Chatrče do 3E domu. ETP Slovensko – Centrum pre udržateľný rozvoj*. 27 s. [online]. Dostupné na: <https://etp.sk/wp-content/uploads/2015/07/Krok-za-krokom-SK-web-FINAL.pdf>.

MARKOVIČ, F. a L. Plachá. 2022. *Prijmy a životné podmienky v marginalizovaných rómskych komunitách: Vybrané ukazovatele zo zisťovania EU SILC_MRK 2020*. Bratislava: ÚSVRK. 104 s. ISBN: 987-80-974379-1-6.

ONDRAŠIKOVÁ, Františka a Katarína, ŠIŇANSKÁ. 2020. *Analýza vykonávania sociálnej práce v oblasti bývania, zameranej na klientov z marginalizovaných rómskych komunít*. Prešov: Projekt DOM.ov. 62 s. ISBN 978-80-973838-0-0.

RAVASZ, Á., KOVÁCS, L., MARKOVIČ, F. 2020. *Atlas Rómskych komunít 2019*. Bratislava: VEDA, vydavateľstvo SAV. 93 s. ISBN 978-80-224-1874-4. [online]. Dostupné na: https://www.institutmatejabela.sk/_files/ugd/1a16af_0d81d887ecb3421bb8b19728c82c980f.pdf.

ROMA HEALTH NETWORK (RHN) a EUROPEAN PUBLIC HEALTH ALLIANCE (EPHA). 2022. *Roma health and housing: filling in the gaps: A Policy Paper by the Roma Health Network*. 28 s. [online]. Dostupné na: <https://epha.org/wp-content/uploads/2022/10/roma-housing-and-health--rhn2022.pdf>.

SOLAR, O., IRWIN, A. 2010. *A Conceptual Framework for Action on the Social Determinants of Health*. Social Determinants of Health Discussion Paper 2, Geneva: World Health Organization.

SZOLGAYOVÁ, E., RICHVALSKÝ, L., VACEKOVÁ, M., STRCULOVÁ, Z., HORVÁTH, P., MACHYNIAK, J. 2023. *Tematické zisťovanie: Komplexná evaluácia programov podpory bývania v prostredí marginalizovaných rómskych komunít*. Bratislava: Úrad vlády SR a Úrad splnomocnenca vlády SR pre rómske komunity. 109 s. ISBN: 978-80-974655-1-3. [online]. Dostupné na: <https://www.romovia.vlada.gov.sk/narodne-projekty/narodny-projekt-monitorovanie-a-hodnotenie-inkluzivnych-politik-a-ich-dopad-na-marginalizovane-romske-komunity-2016-2022/zber-a-analyza-dat/?csrc=6455449925359257891>.

ÚSVRK. 2021a. *Metodický dokument k výpočtu hodnôt indikátorov Stratégie rovnosti, inklúzie a participácie Rómov do roku 2030*. [online]. Dostupné na: https://www.romovia.vlada.gov.sk/site/assets/files/1113/metodicky_dokument_k_indikatorom.pdf?csrc=2397495862902362499.

ÚSVRK. 2021b. *Stratégia rovnosti, inklúzie a participácie Rómov do roku 2030*. [online]. Dostupné na: <https://rokovania.gov.sk/RVL/Material/25860/1>.

VLAČUHA, R. a Y. KOVÁČOVÁ. 2021. *EU SILC 2020 - Indikátory chudoby a sociálneho vylúčenia*. Bratislava: Štatistický úrad SR. 71 s. ISBN 978-80-8121-828-6 (online).

Kontakt

Mgr. Michaela Vaceková, PhD. (michaela.vacekova@ucm.sk)

PhDr. León Richvalský, PhD. (leon.richvalsky@ucm.sk)

Mgr. et Mgr. Zuzana Strculová, externá doktorandka (strculova1@ucm.sk)

Ústav sociálnej práce a sociálnej politiky

FSV UCM v Trnave

Bučianska 4/A, Trnava 917 01